

RAQAMLI MARKAZIY BANK VALYUTALARINING MOLIVAVIY TIZIM BARQARORLIGI VA BANK XIZMATLARIGA TA'SIRI

Ibodullayeva Maftuna O'ktamjon qizi

O'zbekiston Respublikasi

Bank- moliya akademiyasi magistranti

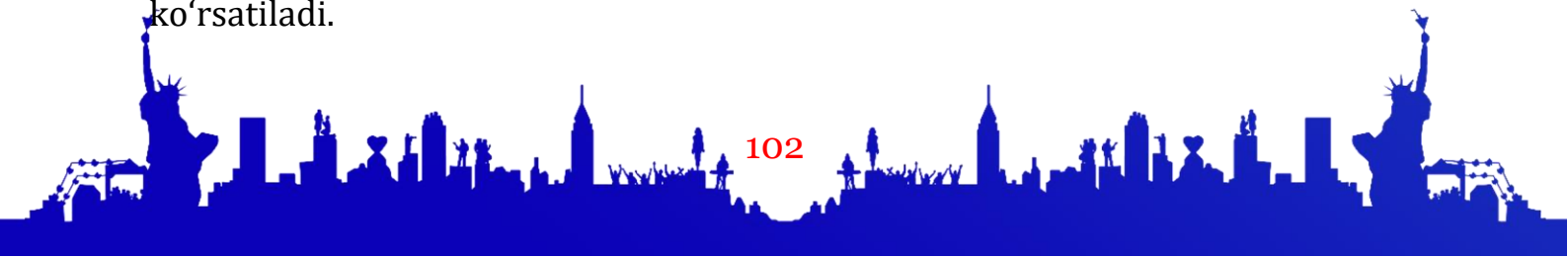
<https://doi.org/10.5281/zenodo.22702494>

Jahon moliya tizimining raqamlashtirilishi pulning shakli va undan foydalanish mexanizmlarini o'zgartirmoqda. Markaziy bank raqamli valyutasi — markaziy bank tomonidan chiqariladigan suveren pulning raqamli shakli bo'lib, u xususiy kriptoaktivlardan emitent, huquqiy maqom va qiymat barqarorligi jihatidan farq qiladi. CBDCga qiziqishning ortishi naqd pulsiz hisob-kitoblar, tezkor to'lovlar, moliyaviy inklyuziya va monetar suverenitet masalalari bilan chambarchas bog'liq.

Ilmiy adabiyotlarda CBDC to'lov xarajatlarini kamaytirishi, pul-kredit siyosati transmissiyasini kuchaytirishi va moliyaviy xizmatlardan foydalanishni kengaytirishi mumkinligi qayd etiladi. Shu bilan birga, chakana CBDC bank depozitlarining bir qismini o'ziga jalb qilsa, tijorat banklarining resurs bazasi va kredit yaratish imkoniyatiga bosim yuzaga kelishi mumkin. Shu sababli CBDCning iqtisodiy natijasi uning texnologiyasidan ko'ra dizayni, foydalanish limitlari va banklarning vositachilik roliga ko'proq bog'liq.

CBDCning to'lov tizimiga ta'siri ham ikki tomonlama. Bir tomondan, 24/7 hisob-kitob, tezkorlik va raqamli davlat puliga bevosita kirish to'lov infratuzilmasining samaradorligini oshiradi. Ikkinchi tomondan, markazlashgan raqamli pul platformasi kiberxavfsizlik, operatsion uzluksizlik, shaxsiy ma'lumotlarni himoya qilish va tizimga ishonch bo'yicha yuqori talablarni yuzaga keltiradi. Demak, texnologik ishonchlilik iqtisodiy samaradorlik bilan bir xil darajada muhimdir.

Bundan tashqari, CBDCning moliyaviy tizimga ta'sirini baholashda uning **tijorat banklari faoliyati bilan o'zaro bog'liqligi** alohida ahamiyatga ega. Agar aholi va xo'jalik yurituvchi subyektlar o'z mablag'larining katta qismini bank depozitlaridan CBDC hisobvaraqlariga o'tkazsa, banklarning kreditlash uchun foydalanadigan resurslari qisqarishi mumkin. Bu holat, ayniqsa, moliyaviy beqarorlik davrida banklardan mablag'larning tez chiqib ketishi xavfini kuchaytiradi. Shu sababli xalqaro tadqiqotlarda CBDC qoldig'iga limit belgilash, ikki bosqichli vositachilik modelini qo'llash va tijorat banklarining raqamli valyuta tizimidagi rolini saqlab qolish muhim himoya mexanizmlari sifatida ko'rsatiladi.

Shuningdek, CBDCning muvaffaqiyatli joriy etilishi faqat texnologik imkoniyatlarga emas, balki **institutsional tayyorgarlik, aholining raqamli moliyaviy savodxonligi, maxfiylik kafolatlari va mavjud to'lov tizimlari bilan integratsiya darajasiga** ham bog'liq. Raqamli valyuta amaldagi bank kartalari, mobil banking va tezkor to'lov tizimlarini to'liq almashtirishdan ko'ra, ular bilan o'zaro muvofiq ishlaydigan qo'shimcha to'lov vositasi sifatida shakllantirilishi moliyaviy tizim barqarorligini saqlashga yordam beradi. Shuning uchun CBDCni joriy etishda bosqichma-bosqich pilot loyihalar, kiberxavfsizlik sinovlari va foydalanuvchilar ehtiyojini muntazam baholash muhim hisoblanadi.

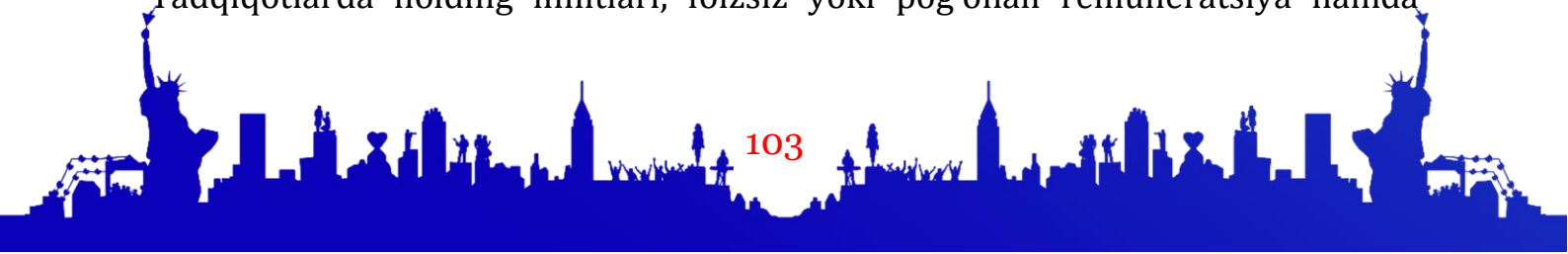
1-jadval

CBDCning moliyaviy tizimga ta'sirini baholash matritsasi

Yo'nalish	Ijobiy ta'sir	Asosiy risk	Tavsiya etiladigan mexanizm
Pul-kredit siyosati	Transmissiya tezligi va real vaqt ma'lumoti	Noto'g'ri dizayn monetar signallarni buzishi mumkin	Bosqichma-bosqich pilot va monitoring
Tijorat banklari	Raqobat va to'lov innovatsiyasi	Depozitlarning CBDCga oqishi	Holding limitlari va ikki bosqichli model
To'lov tizimi	24/7 tezkor hisob-kitob	Kiber va operatsion xavf	Rezerv tizimi va kiberstandartlar
Moliyaviy inklyuziya	Raqamli xizmatlar qamrovini kengaytirish	Raqamli tafovut	Offline rejim va soddalashtirilgan kirish
Maxfiylik	Nazorat va AML/CFT imkoniyatlari	Shaxsiy ma'lumotlar xavfi	Privacy-by-design va huquqiy kafolatlar

Manba: Muallif tomonidan CBDCning bank tizimi va moliyaviy barqarorlikka ta'siriga bag'ishlangan ilmiy tadqiqotlar asosida tizimlashtirilgan:

Jadvaldan ko'rinadiki, CBDC bir vaqtning o'zida samaradorlik manbai va yangi risklar omili bo'lishi mumkin. Masalan, to'lovlarning tezlashishi va moliyaviy inklyuziya iqtisodiy foyda keltirsa, depozitlarning raqamli markaziy bank puliga tez ko'chishi bank disintermediatsiyasini kuchaytirishi mumkin. Tadqiqotlarda holding limitlari, foizsiz yoki pog'onali remuneratsiya hamda

tijorat banklari foydalanuvchi bilan ishlaydigan ikki bosqichli model ushbu xavfni yumshatish vositalari sifatida ko'rsatiladi.

O'zbekiston uchun masalaning dolzarbligi mavjud raqamli moliya infratuzilmasining kengayishi bilan bog'liq. Mobil bank, QR-to'lov, masofaviy identifikatsiya va tezkor to'lov kanallari kelajakdagi CBDC pilotini mavjud ekotizim bilan integratsiya qilish imkonini beradi. Bunda yangi platformani amaldagi to'lov vositalarining raqobatchisi sifatida emas, balki ular bilan interoperabel ishlaydigan qo'shimcha suveren hisob-kitob instrumenti sifatida loyihalash maqsadga muvofiq.

CBDC pul-kredit siyosatiga yangi axborot va uzatish kanallarini berishi mumkin, biroq uning bank depozitlari, foiz stavkalari va likvidlikka ta'siri oldindan modellashtirilishi zarur. Ayniqsa, stress davrida mablag'larning bank hisobvaraqlaridan xavfsizroq deb qabul qilinadigan CBDCga juda tez o'tishi raqamli bank yugurishi xavfini kuchaytirishi mumkin. Shuning uchun pilotning dastlabki bosqichida jismoniy shaxslar qoldig'iga limit, tranzaksiya monitoringi va favqulodda likvidlik mexanizmlarini birgalikda sinash muhim.

Maxfiylik va AML/CFT o'rtasidagi muvozanat alohida institutsional masaladir. CBDC noqonuniy operatsiyalarni aniqlash imkoniyatini kuchaytirishi mumkin, lekin barcha tranzaksiyalar bo'yicha ortiqcha markazlashgan kuzatuv aholining ishonchiga salbiy ta'sir qilishi ehtimoli mavjud. Shu sababli ma'lumotlarni minimallashtirish, turli tranzaksiya miqdorlariga mos identifikatsiya darajalari, audit va foydalanuvchi huquqlarini aniq belgilovchi huquqiy normalar talab etiladi.

O'zbekiston sharoitida CBDCni joriy etishdan oldin iqtisodiy, texnik va huquqiy tayyorgarlikni birlashtiruvchi pilot konsepsiya ishlab chiqish taklif etiladi. Birinchidan, CBDCning naqd pul, bank kartalari va tezkor to'lovlardan farqli funksiyasi aniq belgilanishi lozim. Ikkinchidan, bank depozitlaridan keskin chiqishni cheklash uchun chakana CBDC qoldig'i bo'yicha limit va ikki bosqichli vositachilik modeli sinovdan o'tkazilishi maqsadga muvofiq. Uchinchidan, Face ID, QR, mobil banking va tezkor to'lov infratuzilmasi bilan interoperabellik asosiy texnik mezon bo'lishi kerak. To'rtinchidan, offline to'lov, kiberbardoshlilik, maxfiylik va AML/CFT talablari pilotning alohida sinov bloklari sifatida baholanishi zarur. Beshinchidan, pilot natijalari tranzaksiya tezligi, xarajat, foydalanuvchi qamrovi, bank likvidligiga ta'sir va kiberhodisalar kabi o'lchanadigan KPilar asosida baholanishi lozim.

CBDC an'anaviy moliya tizimini avtomatik ravishda almashtiradigan vosita emas, balki uning ayrim funksiyalarini modernizatsiya qilishi mumkin bo'lgan

raqamli suveren pul shaklidir. Uning ijobiy natijalari to'lov samaradorligi, moliyaviy inklyuziya va monetar transmissiyada namoyon bo'lishi mumkin, asosiy xavflar esa bank disintermediatsiyasi, kiberxavfsizlik, maxfiylik va stress davridagi tezkor mablag' oqimlari bilan bog'liq. O'zbekiston uchun eng maqbul yondashuv — mavjud raqamli to'lov infratuzilmasiga tayangan, tijorat banklarining vositachilik rolini saqlaydigan va qat'iy natija mezonlari asosida bosqichma-bosqich sinovdan o'tkaziladigan CBDC modelini ilmiy-amaliy jihatdan baholashdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Zhou L., Hu B., Zheng L. (2025). Disruptive Impacts of Central Bank Digital Currencies on the Traditional Financial System: A Regulatory Framework Perspective. Journal of Fintech and Business Analysis.
2. Lukonga I. (2023). Monetary Policy Implications Central Bank Digital Currencies: Perspectives on Jurisdictions with Conventional and Islamic Banking Systems. IMF Working Papers.
3. Infante S., Kim K., Orlik A., Silva A.F., Tetlow R. (2023). Retail Central Bank Digital Currencies: Implications for Banking and Financial Stability. Finance and Economics Discussion Series.
4. Angwaomaodoko E. (2024). Cryptocurrencies and Central Bank Digital Currencies: Implications for Monetary Policy and Financial Stability. Path of Science.
5. Qanas J., Sawyer M. (2026). Central Bank Digital Currencies and the Transformation of Endogenous Money Creation. International Journal of Political Economy.
6. Bank for International Settlements. CBDC survey materials and analytical publications.

